

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Runfynd 1971

Svärdström, Elisabeth

Fornvännen 1972(67), s. 254-277 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1972_254

Ingår i: samlar.raa.se

protuberance and headplate (Fig. 3), an unusual type of bird pin (Fig. 5), and rune-carved comb fragments (Fig. 4). Rune-carved combs from the Migration period are extremely rare. In Norway one comb from this period has been found. Among the material from the Vendel and Viking periods, which came to light in the investigations at Slagsta, mention should be made in particular of fragments of reticella glassware of greenish colour with yellow opaque threads as well as fragments of red-painted glass (Fig. 6). Glass of the last-mentioned type seems not to have been known earlier in the Nordic region, where finds of reticella glass are also few in number. In Sweden, glass of this kind has previously been encountered at Valsgärde, Helgö and Birka. In Norway a number of fragments have emerged among the glass material from Kaupang. Moreover a beaker has been found at Hopperstad. Outside Scandinavia, finds of reticella glass have been recorded from only three places, two of them in England.

Other finds of substantial importance from the late Iron Age were a key of bronze with L-shaped handle, a round pendant of bronze with animal ornament (Fig. 7) and 5 fragmentary pendants of bronze with plant and gripping-beast ornament (Fig. 8).

Runfynd 1971

Under 1971 har inte mindre än 33 runfynd registrerats, 28 nyfynd samt 5 återfynd av tidigare kända men sedermera förkomna inskrifter.¹

De flesta fynden är medeltida. Från Lödöse föreligger sammanlagt tolv sådana nyfynd. Vid stadsgrävningarna i Skara har ett medeltida runfynd gjorts. På Gotland, där Runverkets fältarbeten för utgåvan »Gotlands runinskrifter» bd 2 pågått ett par veckor i juni 1971, har sju medeltida runinskrifter kommit i dagen, fem nyfynd och två återfynd.² I samband med kyrkorestaureringar har tre runinskrifter upptäckts, en i Västmanland och två på Öland.

Från vikingatiden härrör sammanlagt tio fynd av runstenar och runstensfragment, nio i Uppland, varav två återfunna, samt en återfunnen i Östergötland. För ett av de uppländska runstensfynden redogör S. B. F. Jansson s. 170 ff.

¹ Fragment av en kam funnen 1971 vid arkeologisk undersökning vid Alby i Botkyrka sn bar enligt grävningens ledningen rester av runor. Föremålet, som beklagligtvis förkom redan på fyndplatsen och därför undandrar sig Runverkets bedömning, har inte medräknats.

² I sammanhanget kan nämnas, att det gravstensfragment, som i »Runfynd 1970» (Fornvännen 1971, s. 204) anmäldes nyfunnet vid Öja prästgård, senare har visat sig vara återfynd av G 32 Anderse, Fide sn, som granskades 1923 av O. v. Friesen men 1944 och 1961 förgäves eftersökts.

Gotland, Frøjels kyrka

Många av Gotlands runinskrifter har ristats i kyrkväggarnas puts, vanligen i torr puts. Man finner dem i bekväm höjd på halvannan meter över golvnivån. Med släpljus från en ficklampa har vi gjort åtskilliga nyfynd. I Frøjels kyrka observerades sålunda 1971 en tidigare okänd, kort runinskrift i putsen på norra korväggen, 188 cm V om ingången till sakristian, omedelbart till höger om den därstädes befintliga nischen och 140 cm ovanför bänkkvarterets golv. Fig. 1. Runornas höjd 2 cm.

Fig. 1. Runristning på norra korväggen i Frøjels kyrka. Foto H. Gustavson (ATA). — Rune carving on the north wall of the chancel in Frøjel Church.

Inskrift:

iuan

»Johan»

Alla fyra runorna är djupt ristade och tydliga, **a** och **n** med ensidiga bistavar.

Inskriften befinner sig inom den målade rankan som inramar nischen. Koret anses vara uppfört vid slutet av 1200-talet eller omkring 1300 och väggmålningen i koret härstammar från förra hälften av 1300-talet. Färg i runföljden visar att inskriften ristats före målningens tillkomst, således i början av 1300-talet.

Strax till höger om inskriften står två tecken, 2,5 cm höga, som liknar runorna **h** och **r**, dock av annan karaktär än namnets. De torde ha tillkommit utan samband med detta.

Gotland, Klinte kyrka

Två runristade gravhällar, kända sedan 1700-talet, vilka senast undersökts av Hugo Pipping 1902 och därefter ansetts förkomna, återfanns 1970. Den ena hällen är S 110 (med texten **gesu[s kr]i[st]us naþ : botuiþa : sial [:] k[-]l[-] : u[-]u ... - til byn...**), en på 1600- och 1700-talen omhuggen, starkt sliten sten som flyttats från sin forna plats S om kyrkan till grässlätten mellan gamla kyrkogården och nyanläggningen V om denna. Den andra (med texten **... herra : iakaufs : moþir : ok : hehuiþar+**) stod bland diverse bearbetade stenfragment lutad mot f. d. »likvagnsboden» SÖ om kyrkan, å nuvarande fastigheten Kyrkskolan 1:2. De granskades 1971.

Fig. 3. Runristad gravsten i Rute kyrka.
Foto H. Gustavson (ATA). — Rune carved
tombstone at Rute Church.

Gotland, Rute kyrka

Vid kabelarbeten på Rute kyrkogård påträffades i december 1970 en medeltida gravhäll med några ristade runtecken. Fig. 3. Fyndet gjordes enligt klockaren på ungefär en halv meters djup ett par meter S om kyrkans koringång. Hällen har flyttats in i kyrkan och placerats vid västra tornkammarmurväggen, N om västportalen. Här förvaras ytterligare tre gravhällar, alla från 1300-talet, varav en med runinskrift (S 11), känd sedan 1743.

Grå kalksten. Längd 140 cm, bredd 78–71 cm, tjocklek 8–10 cm. Gravhällens allra översta parti är förlorat, förmodligen bortvittrat. Formen är svagt trapetsoid. Den ursprungliga, huggna kanten är bevarad på de båda långsidorna och vid fotändan; hörnen nedtill dock avslagna. Kanterna är icke fasade. Hällen är en s. k. liljesten, reliefhuggen med ett ringkors på trappstegsformat postament och rik växtornamentik i anslutning till korsstammen. I ett bågband ovanför ringkorset finns rester av några få, glest placerade runor med basen på bågens inre begränsningslinje.

Inskrift:

...-t- ... h ...

Runan 1 består av en fullständig huvudstav och en högt placerad **k**-bistav; förmodligen är runan ett fragmentariskt **f** eller möjligen **m**; svaga, diffusa fördjupningar på

platsen för en nedre **f**-bistav och en vänster-bistav till **m** möjliggör formellt båda alternativen. 2 **t** med ensidig bistav är tydlig. Av runan 3 är endast övre delen av en huvudstav bevarad. Det är inte uteslutet att två små fördjupningar mellan runan 3 och 4 **h** utgör skiljetecken (:). 4 **h**, tydlig, har ovanligt långa bistavar.

De få och delvis fragmentariska runorna ger ingen mening. Gravhällen är från 1200-talet.

Vid granskningstillfället observerades också att de skrivtecken, som djävulsfiguren i den målade, mycket fragmentariska skvallerscenen på långhusets västvägg invid sydvästra hörnet har begagnat i sin uppteckning, liknar runor.

Gotland, Sundre kyrka

Efter restaureringen 1970, som bl. a. innebar, att målningarna i koret i sin helhet avtäcktes, besökte jag kyrkan 1971 och fann på två ställen bland ristningar av bomärken, bokstäver och enstaka runtecken i väggputsen även ett par korta runföljder med mening i:

1. På korets nordvägg, V om sakristidörren, omedelbart Ö om nischen, 165 cm ovanför golvet, en latinsk runinskrift. Runornas höjd 1,5 cm. Fig. 4.

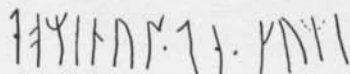

Fig. 4. Runristning på norra korväggen i Sundre kyrka. Kalkering av förf. — Rune carving on the north wall of the chancel in Sundre Church. Drawing by author.

Inskrift:

dominus · te · ku-
5 10

»Dominus tecum»

Det första ordet är till alla delar tydligt. Icke heller torde det råda någon tvekan om skiljetecknet och runorna 8–9 **te**. En punkt i ett skiljetecken före 10 **k** är säker; ett litet jack ovanför kan möjligen tillhöra skiljetecknet som en övre punkt i ett kolonformigt sådant, men det är mycket ovisst. 10–11 **ku** är säkra. Av runa 12 urskiljes endast huvudstaven klart; två **m**-bistavar, som det språkliga sammanhanget kräver och utrymmet medger, kan möjligen skymtas, men de är osäkra. Efter denna runa finns en nästan lodrät skåra av samma höjd som de övriga men något diffusare tecknad; huruvida denna skåra är huvudstav i en runa och inskriften ofullbordad eller skåran saknar språkligt innehåll, kan inte avgöras.

Koret är från 1200-talets förra hälft. Färgspår i inskriften visar, att den har ristats före 1500-talsmålningarnas tillkomst.

2. I tornets bottenplan, i östra smygen till nordmurens portal, 140 cm ovanför det översta trappsteget, fyra runor, 7 cm höga. Fig. 5.

Fig. 5. Runristning i Sunde kyrkas torn, invid nordportalen. Kalke-ring av förf. — Rune carving in tower of Sunde Church near the north porch. Drawing by author.

Inskrift:

olfr

»Olov»

Inskriften är en onöjaktig skrivning av namnet Olov, i vilken en runa (förmodligen **α**) saknas mellan **l** och **f** samt en svarabhaktivokal mellan **f** och **r**. En i det närmaste horisontell skåra till vänster om och ansluten till **l**-runan kan möjligen vara avsiktligt tillkommen och runan i så fall en binderuna av **l** och **α**; regelrätt borde dock **α**-bistaven ha fogats till **f**-runan; detta förhållande talar emot antagandet. Förklaringen till vokalbortfallet kan vara bristfällig ljudanalys.

Tornet är från 1200-talets mitt, som således är inskriftens postquem.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Klostret 1:36

I januari 1971 insändes till Statens historiska museum ett fragment av en laggskålsbotten av furu (SHM inv. 27 600: 70: SC 597) med ett tiotal ristade tecken, funnen på halvannan meters djup i »ett avfallslager inom en byggnad från omkr. 1300» (Rune Ekre). Fig. 6. Längd 9,9, bredd 6,3, tjocklek 0,3, ursprunglig diam. ca 11 cm: tecknens höjd ca 2 cm.

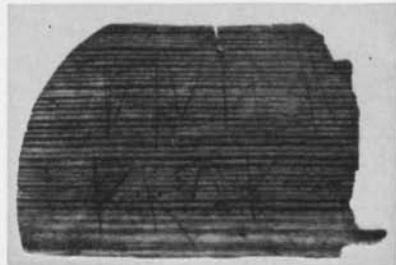

Fig. 6. Laggskålsbotten med runor från Lödöse (SHM inv. 27 600: 70: SC 597). Foto N. Lagergren (ATA). — Base of wooden bowl with runes from Lödöse.

Inskriften, fördelad på två rader, befinner sig på undersidan. Sannolikt är texten bevarad i hela sin ursprungliga avfattning. Flertalet tecken liknar runor, men några är så slarvigt skurna, att de inte kan identifieras. Det ligger närmast till hands att läsa dem så: **mi-inau | k -t-**, men någon rimlig mening har jag inte funnit. Åldern kan inte fastställas, eftersom 1300-talsbebyggelsen här möjligen har skett på ett äldre strandslamlager.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Passagården 1:57
och Spetalen 1:21

Vid breddning av riksväg 45 har 1971 på mark tillhörande Passagården 1:57 och vägsamfällighet vid Spetalen 1:21 inom ett mycket begränsat område påträffats nio runföremål. För tre av dem (SHM inv. 27 600: 71: GD 2399 trästicka med runserier för gyllental och Sankt Peders lek, GD 4470 d:o för samma lek, GD 3529 slagval med beteckningen »prägel» i runor) har mera ingående redogjorts i min artikel »Lödöserunor som talar och täljer» (Fornvännen 1972, s. 94 f). I samma artikel redovisas också en samma år på Torgplatsen funnen trästicka (DC 1928) med futharkens början och Sankt Peders lek. Inskriften på ett av de senaste fynden, en hyvel (SHM inv. 27 600: 71: GD 4662) har endast preliminärt undersökts före nu pågående konservering. Den är svärbemästrad, kräver förnyad granskning efter konserveringen och kommer att redovisas samtidigt med nästkommande års accession.

Tre andra fynd (1–3 nedan) är delar av bottenar till svarvade träskålar med ägarnas runskrivna namn. Ett stycke av ett revben (4) bär fem runor, ett litet trästycke (5) fyra runtecken.

1. Del av svarvad träskål (Spetalen 1:21 vägsamfällighet; SHM inv. 27 600: 71: GD 4126), funnen i en byggnad, det s. k. »golvet» (eller dess närmaste föregångare). Fyndskiktet härrör från 1200-talets mitt enligt Rune Ekre. På stödbotten, varav nu ungefär en fjärdedel återstår, finns rester av fyra inskurna runor. Fig. 7. Mått: 13,5 × 3,3 cm, botten diam. ca 11 cm, tjocklek 0,8 cm; runornas ursprungliga höjd ca 3 cm.

Fig. 7. Fragment av träskål från Lödöse med runinskrift på stödbotten (SHM inv. 27 600: 71: GD 4126). Foto N. Lagergren (ATA) jämte förf:s teckning. — Fragment of wooden bowl from Lödöse with runic inscription on the base.

Inskrift:

ruar

»Roar»

Runornas nedre hälft har gått förlorad i brottet. Även om de bevarade resterna var för sig formellt inte är entydiga, är den läsning av runföljden i dess helhet som ovan redovisats och som teckningen åskådliggör, säker. Bistavens onormalt höga placering i 3 **a** torde bero på närheten till 2 **u**. Inskriften har stått i bottenytans centrum och torde inte ha innehållit några tecken framför den nuvarande begynnelse-runan.

På mansnamnet (*H*)*roarr* finns två svenska runbelägg (Vg 15 och Ög 14, båda på resta stenar), ett eller möjligen två norska (NIyR 59 och 329). Över hela Norden har namnet brukats under medeltiden, flitigast på Östlandet i Norge.

2. Tre delar av en svarvad träskål (Passagården 1:57; SHM inv. 27 600: 71: GD 3528), funna »inom byggnad i stolpkonstruktion, söder om och angränsande till 'golvhuset' i dess yngre skede; 1200-talets senare hälft» (Ekre). På stödbotten, varav något mindre än hälften är bevarad, finns sju runor inskurna. Fig. 8. Bottenstycket har en längd av 5,1 cm, bredd 2,5, bottendiam. nära 4,5, tjocklek 0,6 cm; runornas ursprungliga höjd intill 1,9 cm. De två mindre styckena, 2,5 × 2,5 resp. 2,5 × 2,2 cm, tillhör skålväggen.

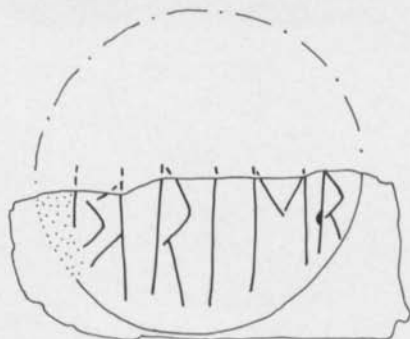

Fig. 8. Fragmentarisk skålbotten från Lödöse med runinskrift (SHM inv. 27 600: 71: GD 3528). Foto N. Lagergren (ATA) jämte förf.:s teckning. — Fragmentary bowl base from Lödöse with runic inscription.

Inskrift:

porilteṛ

»Torhild»

Runornas yttersta toppar utom den sistas har gått förlorade i brottet. Skadorna äventyrar inte läsningen ens i fråga om de två första runorna, där bistavarnas läge klargör förhållandet. Ett urfall mitt på huvudstaven i *o*-runan ger detta parti av runan ett diffust utseende på fotot. Den lodräta skåran är emellertid rak och klar i hela sin bevarade sträckning. Det sista tecknet är en säker binderuna.

Kvinnonamnet *Porhildr* överraskar. Det har synbarligen varit mycket sällsynt på svenskt område med endast ett runskrivet belägg (**porilþ**, nom.) på en förkommen uppländsk runsten vid Övergrans kyrka (Sveriges runinskrifter bd 8, s. 104 f., utan nr); i Personnamnsarkivets samlingar av medeltida namn saknas namnet helt. Men det är vanligt på fornvästnordiskt område. På grund av sin hedniska förled, uppenbar för envar, försvinner emellertid Torhild snabbt ur namnförrådet efter kristendomens

genombrott. Både Torhild och Roar är klara uttryck för Lödöses kulturella närförbindelser med Norge.

3. Två delar av en svarvad träskål (Passagården 1:57; SHM inv. 27 600: 71: GD 3836). »Fyndet gjordes inom gårdsområdet (med 'golvhuset' som nordligaste anläggning) ca 7 m norr om norra vallgravskanten ... Fyndskiktet torde kunna bindas till en bestämd yrkesutövning, guldsmedens ... Datering omkr. 1300» (Ekre). På stödbotten, varav ungefär hälften är bevarad, finns nedre trefjärdedelarna av fyra runor. Fig. 9. Bottenstycket har en längd av 12,6 cm, bredd 4,4, bottendiam. 7,7, tjocklek 0,9 cm; det mindre stycket som tillhör skålväggen är 6,1 × 1,3 cm; runornas ursprungliga höjd ca 3,5 cm.

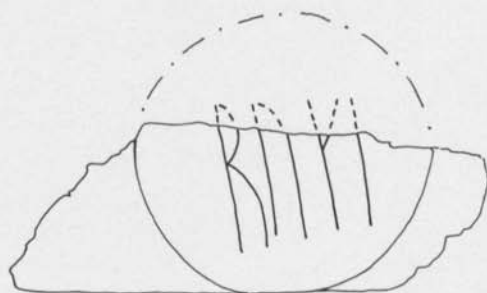
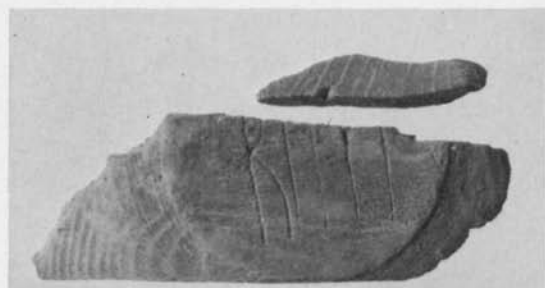

Fig. 9. Fragment av träskål från Lödöse med runinskrift på stödbotten (SHM inv. 27 600: 71: GD 3836). Foto N. Lagergren (ATA) jämte förf.:s teckning. — Fragment of wooden bowl from Lödöse with runic inscription on the base.

Inskrift:

ruki

»Rugge»

Det råder ingen tvekan om någon av de fyra runorna, även om den tredje formellt också skulle kunna vara **f** med helt förlorad övre bistav; dock är den bevarade bistavstumpen så högt ansatt, att en läsning **k** klart är att föredraga.

Mansnamnet *Rug(g)i* uppträder ursprungligen som binamn. Det är sparsamt belagt i medeltida källor från hela det nordiska området. I sidiformen *Rugga* förekommer det självständigt på två västgötska runstenar (Vg 139 och 149) av allt att döma och avser förmodligen en och samme man. Binamnets innebörd är oviss, möjligen, med hänvisning till nyno. *rugga*, 'svär og fyldig person'.³

³ Se härom senast *Danmarks gamle Personnavne II* (1954-64), sp. 900.

4. Revben, nötkreatur eller häst (Spetalen 1:21 vägsamfällighet; SHM inv. 27 600: 71: GD 3062), funnet i en »anläggning av stolpkonstruktion (tidig föregångare till 'golvhuset'); 1200-talets början» (Ekre). Benet är brutet i båda ändarna, längd 27,5, bredd 4 cm. På den konvexa sidan finns fem runor ristade, ca 3 cm höga. Fig. 10.

Fig. 10. Revben med runor från Lödöse (SHM inv. 27 600: 71: GD 3062). Foto N. Lagergren (ATA). — Rib with runes from Lödöse.

Inskrift:

famer

Inskriften är bevarad i sin helhet. Det råder ingen tvekan om någon av runorna; alla har den medeltida formen. Däremot är inskriften inte entydig. Runföljden svarar inte mot något känt ord eller uttryck. Ingen ordskillnad finns utmärkt. En möjlighet vore att i de två första runorna se en form, lämpligen imp. 2 sg. av verbet *fa* 'fånga, få, skaffa, giva'. Slutet **mer** kan formellt vara adj. el. adv. *mer* eller pers. pron. 1 sg. dat. *mer*. Men båda alternativen förutsätter att inskriften är ofullständig eller ackusativobjektet underförstått. Beträffande dativformen av pronomenet kan dessutom anmärkas, att den tidigt ersättes av ackusativformen. Fsv. *mær* f. 'mærr' är mindre troligt, eftersom de medeltida ristarna i allmänhet känner den speciella runan för *æ* och reserverar den punkterade *i*-runan för *e*. Enbart på denna grund torde den västnordiska — och därför i Lödöse måhända försvarliga — formen *mær* f. 'mö' liksom adj. *mærr* 'berömd, dyrbar' också böra elimineras.

Att benet skulle ha tjänat som »beställningssedel» är bara en flyktig tanke. Den korta texten ger inte underlag för en bestämd tolkning.

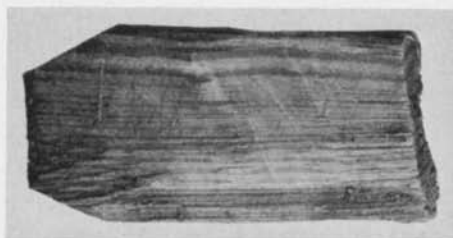

Fig. 11. Trästycke med runor från Lödöse (SHM inv. 27 600: 71: GD 4198 a). Foto N. Lagergren (ATA). — Wooden piece with runes from Lödöse.

5. Ett litet trästycke (Passagården 1:57; SHM inv. 27 600: 71: GD 4198 a), funnet »omedelbart söder om byggnad i stolpkonstruktion (föregångare till den ovan vid fnr GD 3528 nämnda); 1200-talets mitt eller senare hälft» (Ekre). Grundformen är rektangulär; ena kortsidan har snett avskurna hörn, den andra är snedfasad. Fig. 11. Mått:

10 × 4,6 × 1,6 cm. På den ena plansidan, 2 cm innanför änden med avskurna hörn står fyra runtecken, 1,5 cm höga, tämligen valhänt ristade, snarast **kp : iæ**. Avsikten med inskriften är oviss, förmodligen en märkning.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Spetalen 1:16

Vid gatudränering österut från riksväg 45 mot den s. k. Trekanten påträffades hösten 1971 en planskuren trästicka (SHM inv. 27 600: 71: DC 1338), fig. 12. Fyndet gjordes inom en byggnadslämning på en nivå som indicerar tidigt 1200-tal. Föremålets ena ände är avskuren och någon cm från denna ände har i båda sidorna skurits ett djupt jack, den andra änden är avbruten. Båda plansidorna är täckta med runor, ristade från kant till kant. Längd 8 cm, bredd 2,5, tjocklek 0,7 cm. Runorna avslöjar, att trästickans nuvarande form inte är den ursprungliga. På de sex-åtta runor som står närmast den avskurna änden har tecknens toppar och baser försvunnit i några knivtag som givit den ursprungligen jämbreda runkavlen dess nuvarande utseende. Förmodligen är den nuvarande tvärskurna, smalare sidan också runkavlens ena begränsning, men eftersom varje försök att komma till rätta med texten hittills har varit förgäves, kan man inte heller den vägen nå visshet. Och förhållandet kompliceras ytterligare av att man icke kunnat bestämma det nuvarande föremålets art, dvs. vad den ursprungliga runkavlens omformats till. Formen med urtagen erinrar om en märkstickas.

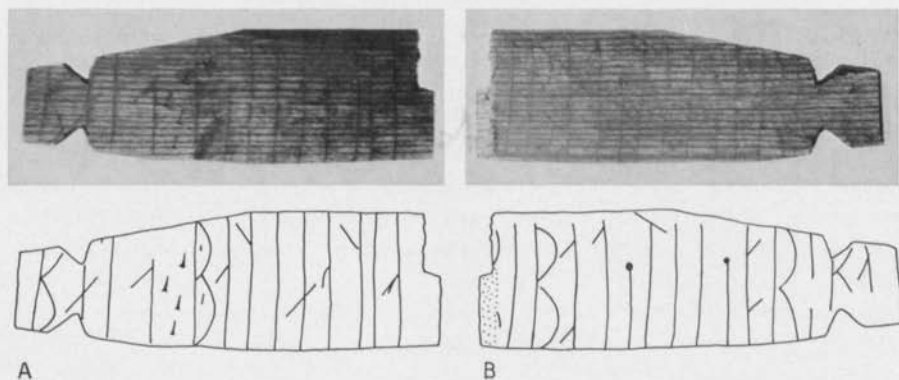

Fig. 12. Trästicka från Lödöse med runinskrift på båda sidorna (SHM inv. 27 600: 71: DC 1338). Foto N. Lagergren (ATA) jämte förf.:s teckning. — Wooden stick from Lödöse with runic inscription on both sides.

Den inbördes läsordningen av de båda sidornas runföljder är okänd. Jag har valt, godtyckligt, att beteckna runföljden som börjar invid den smalare, skurna änden med A, den andra som börjar invid brottet med B.

Inskrift:

A. **bæta** **pa-iæa-ia**...

B. ...-**ibot**-----**r-a**

Bara tretton runor — knappt hälften — har jag bedömt som säkra. Av de övriga är några tvetydiga genom skador, andra har egendomliga former, som omöjliggör en identifiering. Det gäller runorna 7, 11, 19, 20, 23, 24.

Ofullständigheten och de många oklarheterna tillåter för närvarande inte en tolkning av inskriften. Det kan inte helt uteslutas att den är avfattad på latin.

Västergötland, Skara, Kv. Jupiter 5

I december 1971 anmäldes fyndet av en fragmentarisk sölja av horn (älg eller kronhjort) med runinskrift påträffad vid arkeologisk undersökning. Fig. 13. Föremålet tillhör Västergötlands museum, Skara. Hälften av söljan är bevarad, framsidan, vars längd är 7 cm, bredd 1,5 cm. Den synnerligen välgjorda söljans ovsida har elva reliefskurna runor som dekor.

Fig. 13. Fragmentarisk runsignerad sölja av horn funnen 1971 i Skara, kv. Jupiter (tillh. Västergötlands museum). Foto N. Lagergren (ATA). — Fragmentary runesigned buckle of horn found in 1971 at Skara.

Inskrift:

gerpe aruiþr

5 10

»(Söljan) gjorde Arvid.»

Runorna 1, 2 och 5 är tydligt stungna med små ristade punkter. Runan 6 har ensidig bistav, 7 och 11 slutna bistav. Ordskillnad är inte markerad. Ovanför runan 6 finns ett litet urtag för tornen.

Mansnamnet *Ar(n)viðr* är inte tidigare belagt i någon runinskrift men var vanligt under medeltiden, sällsynt dessförinnan. Dateringen av föremålet till 1200-talets förra hälft styrkes språkligt.

Västmanland, Irsta kyrka

I samband med kyrkans restaurering 1970 observerades en liten runinskrift på den medeltida furudörren mellan vapenhuset och långhuset. Inskriften granskades 1971. Den är inskuren på den sida av dörren (den gamla utsidan), som vetter mot vapenhuset, 1,33 m ovanför dörrens nederkant och 1,30 m från vänster (upphängningen) räknat. Inskriften är bara 8 cm lång, runornas höjd är 4–2 cm. Fig. 14.

Fig. 14. Runinskrift på kyrkdörr i Irsta kyrka. Kalkering av förf. — Runic inscription on the door at Irsta Church. Drawing by author.

*IRIKN 5+

Inskrift:

henrikus

»Henricus»

Initialrunan är dubbelt så lång som de övriga runorna. Alla runtecknen är tydliga och säkra, **k**-bistaven dock grundare än övriga linjer. Strax till höger, men lägre i raden, balanserade mot **h**-runans bas, finns inskuret ett litet kors med latinsk form; i övrigt enstaka symboltecken och märken.

Den latinska namnformen med tillhörande kors talar för att inskriften avser det finländska helgonet, som på svenskt område firades den 19/1 (i Finland 20/1), i både Uppsala och Västerås stift under senmedeltiden med hög festgrad. Vad som föranlett inskriften känner vi inte. Möjligen har S:t Henrik förbundits med Irsta kyrka på något sätt, eventuellt som skyddshelgon. Det kan erinras om att en liten korsmärkt, kvadratisk sandstensplatta (27 × 27 cm), som vid restaureringen påträffades sekundärt »bland det medeltida teglet i golvet»⁴ måhända har varit täcksten till en relikgömma i kyrkans raserade, medeltida altare.

Dörren med sitt järnsmide är från 1300-talet (Åke Nisbeth), som således är runinskriftens postquem.

Öland, Räpplinge sn, Borgs kyrkoruin

I samband med den påbörjade utgrävningen av Borgs kyrkoruin påträffades i juni 1971 omedelbart S om kyrkans SÖ hörn två medeltida gravhällar i av allt att döma ursprungligt läge. Den ena av hällarna, brusten i ett 100-tal stycken, är av rödaktig kalksten, har trapetsoid form med en längd av 194 cm, bredd 87–63 cm. Vid gravhällens huvudända finns en ristad runinskrift; runornas bas vetter mot hällens kant. Fig. 15. Utefter de tre övriga kanterna löper en ristad akantusranka som daterar hällen till senare hälften av 1200-talet (Aron Andersson, muntligt). En konturbild av en yxa (S:t Olovs?) finns snett ovanför runinskriften till höger. Hällen, som i väntan på fortsatt utgrävning av kyrkan och området närmast denna har täckts med jord och för närvarande icke är tillgänglig, har undersökts av Sven B. F. Jansson, som redovisat följande läsning (rapport t. Raä 3820/71):

iohanes : -- ... -ena

5 10

»Johannes ...»

Runorna i namnet liksom inskriftens tre sista runor förefaller säkra. I utrymmet mellan skiljetecknet (»Efter 7 **s** kan två grunda punkter svagt skönjas»; finns inte ikrutat på fotot) och tredje runan från slutet är inskriften svårt skadad. Jansson räknar här med fyra runor: nr 8 med bistav t. h. om huvudstaven, nr 9 med »korta stycken nedtill av två stavar; de stå så tätt ihop att de snarast har utgjort delar av en runa»; i utrymmet mellan denna och nr 10 har en runa gått helt förlorad. Runan 10 har nu formen av ett **k** men skulle formellt också kunna vara rester av **m** med förlorad vänster-bistav.

⁴ A-L Östberg, Irsta kyrka, några synpunkter på dess byggnadshistoria, kalkmålningar och äldre inventarier (sem.uppsats, stencil 1970), s. 10.

Fig. 15. Runinskrift på gravsten vid Borgs kyrkoruin, Räpplinge sn. Foto Å. Nilsson (ATA). — Runic inscription on grave stone, Borg Church ruin, Räpplinge parish.

Resonemanget är tvivelsutan rätt beträffande runorna 8 (**k** el. **f** om man räknar med skiljetecken efter 7 **s**) och 10 (**k** el. **m**). Däremot torde de båda stumparna (9) också kunna vara rester av två runor, den första med bistav till vänster om huvudstaven (t. ex. **a**), den andra till höger (t. ex. **n**); flera sådana möjligheter finns formellt.

I den korta inskriften väntar man efter personnamnet en bestämning till detta, ett ortnamn eller en yrkesbeteckning. Den svårt skadade runföljden avslöjar emellertid inte utan vidare någondera. En grafiskt möjlig suppling av det skadade partiet med **kani** ger runföljden **iohanes : kan[i]ken a**, som dock från språklig synpunkt knappast är försvarlig, allra helst som den inte heller kan styrkas i det sparsamma historiska källmaterialet från 1200-talet. Den latinska namnformen och stenens belägenhet talar för att det är en kyrkans man som här ligger begravd. Kanske kan den kommande undersökningen av själva graven bidra till en lösning.

Elisabeth Svärdström

Öland, Gärdlösa kyrka

En tidigare ej undersökt runinskrift i Gärdlösa kyrka granskades 1971. Inskriften står ristad i torr puts på den södra korsarmens västra mur, 170 cm till höger om fönstret och 130 cm över bänkkvarterets golv. Fig. 16. Runornas höjd 9–11 cm.

Fig. 16. Runristning på södra korsarmens västra mur i Gärdslösa kyrka. Foto R. Boström (ATA). — Rune carving on west wall of south transept in Gärdslösa Church.

Inskrift:

iōn -afr i smið

5 10

»Jon har smitt»

Toppen av **i** i är borta i en flaging. Bistavarna i **2** **ōn** säkra, den övre dock något skadad genom nämnda flaging. Inga spår av bistav(ar) vid runa 3, övre vänstra delen av hst dock något skadad. Till höger om huvudstavens mitt i **9** **i** finns en rundad kontur på grund av att en liten sten sticker fram ur putsen. **10** **ð** tydligt stungen innanför bistaven. Skiljetecken efter **6** **r** i form av tre punkter.

Runföljden 1–6 svarar sannolikt mot ett namn *Jon* följt av ett önjaktigt stavat hjälperb *har*. Runa 3 bedöms vara en felristning för en **h**-runa. Att i runföljden se ett namn *Olafr* är inte möjligt, och något öländskt ortnamn, som skulle kunna svara mot 4–6 **afr**, finns mig veterligen icke.

Texten är fullständig. Vad Jon har tillverkat undandrar sig ett närmare bedömande. Inskriften kan nämligen inte förknippas med någon bestämd detalj i kyrkan.

Korsarmen och dess äldsta puts har av R. Boström daterats till 1200-talets mitt, som således är ett postquem för runristningen. Runornas form är medeltida.

Uppland, Enköpings-Näs sn, Väppeby

Vid rivningen av den gamla mangårdsbyggnaden på Väppeby nr 2, 70 m NV om det nuvarande boningshuset, bekräftades en lokal tradition, att en runsten skulle vara inlagd i byggnadens bakugnsmur. Fem fragment av en runsten påträffades nämligen i augusti 1968 liggande i golvnivå och till en del under byggnadens skorstensstock med ristningsytorna vända uppåt. Fig. 17. Runorna upptäcktes först sedan fragmenten bru-

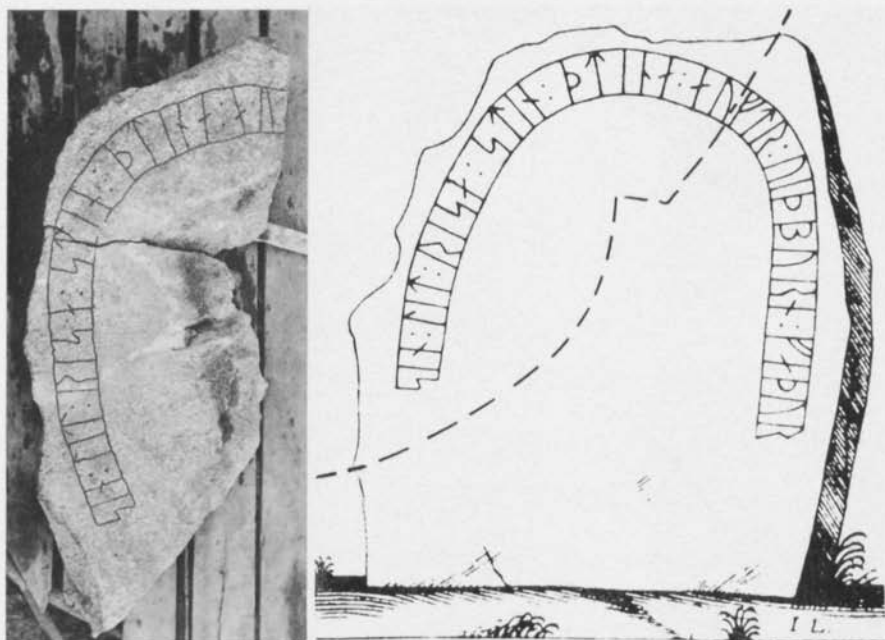

Fig. 17. Återfunnet fragment av runsten U 776 Väppeby, Enköpings-Näs sn. Foto H. Gustavson (ATA) jämfte träsnitt ur Peringskiölds *Monumenta*. — Rediscovered fragment of runestone U 776 Väppeby, Enköpings-Näs parish, and woodcut from *Peringskiöld's Monumenta*.

tits loss ur golvet. De resterande delarna av runstenen har eftersökts upprepade gånger med negativt resultat.

Fragmenten utgör tillsammans vänstra halvan av den på 1600-talet kända men sedermera förkomna runstenen U 776. Fig. 17.

Fragmenten, som hade passning till varandra, har sammanfogats till två större delar och 1971 flyttats till kyrkmagasinet vid Enköpings-Näs kyrka.

Grå, grovkornig granit. Längd 187 cm, största bredd 70 cm, tjocklek 30 cm. Runornas höjd 12–15 cm. Ristningen består av ett för uppländska runristningar överraskande enkelt lagt runband utan ornamentala inslag. Runorna är grunt huggna men säkra.

Inskrift:

sin : lit : risa : stin : þtina : au[fr : uipburn : faþur ...]

5 10 15 20 25 30 35

»Sven (eller Sten) lät resa denna sten efter Vidbjörn, fader ...»

Brotten mellan fragmenten berör 7 **r**, 11 **s** och 12 **t**, som dock är bevarade i sin helhet. Inga spår av runor före 1 **s** eller efter 21 **u**.

Runföljden 1–3 torde vara en felristning för Sven (runsv. *Svæinn*) eller Sten (runsv. *Stæinn*).

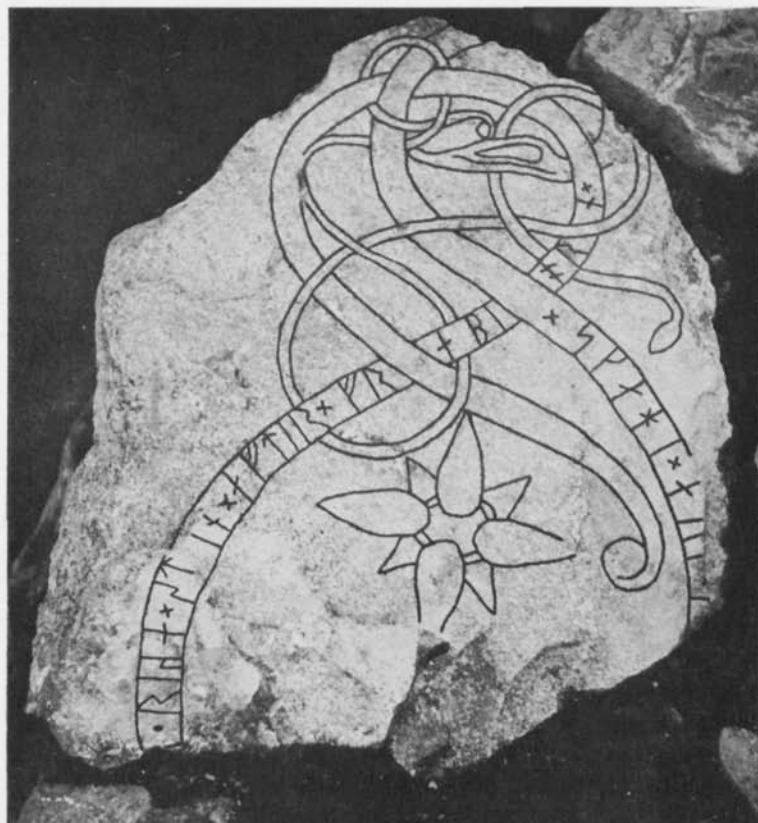

Fig. 18. Fragmentarisk runsten från Uppsala, kv. Torget. Foto H. Gustavson (ATA).
— Fragmentary runestone from Uppsala.

Uppland, Uppsala, Kv. Torget

Den byggnadsarkeologiska undersökningen av de under jord bevarade delarna av Franciskankyrkan i kvarteret Torget i Uppsala har medfört, att en hittills okänd, fragmentarisk runsten kom i dagen den 21 oktober 1971. Fig. 18.

Runstensens ristningsyta var delvis täckt av ett tjockt lager kalkbruk, och stenen upptäcktes tack vare en tillfällig belysningseffekt där den låg med ristningen uppåt i södra långhusmuren mellan långhusets andra och tredje travé, 10,5 m Ö om kyrkans västgavel och 1,15 m över den söder om muren påträffade korsgångens tegelgolvs.

Nyfyndet har utgjort den övre delen av en runsten och på den nu förkomna nedre delen har ett större stycke av en runslinga med utrymme för högst ett tjugotal runor varit ristad. Även runstensens topp med ett smärre stycke av ornamentiken saknas.

Runstenen tillhör mitten eller slutet av 1000-talet och har förmodligen slagits sönder för att användas, då en äldre kyrka anlades, vilket enligt uppgift från N. Sundquist

har skett före 1300. Inga spår av färg fanns bevarade under det medeltida murbruket.

Sedan återställningsarbetena har avslutats och en inom klosterområdet planerad park ställts i ordning, kommer runstenen att resas strax intill fyndplatsen.

Rödaktig granit med svarta inslag. Ristningsytans storlek 120 × 106 cm, stenens tjocklek 28 cm. Runornas höjd 6 cm. De ristade linjerna är tunna men tydliga. Läsningen av runorna är därför säker utom i de fall, då dessa har berörts av de skador, som uppstod, när stenen demolerades.

Inskrift:

× skahi × aū- × -- ... --risa × stin × aftir × frabiorn ×
 5 10 15 20 25 30

»Skage och ... resa stenen efter Fröbjörn.»

Runa 8 består liksom runa 9 av nedre hälften av en hst. 4,5 cm till höger om den senare kan basen av en hst skönjas. Av runa 11 återstår nederdelen av en i det närmaste lodrät stav. Runan har sannolikt varit **u**.

Inskriftens första namn Skage (runsv. *Skagi*) är ursprungligen ett tillnamn och återfinns möjligen också i en sörmländsk inskrift (Sö 41) och en uppländsk (U 119). För övrigt är namnet ej belagt i några runinskrifter. Från svensk medeltid finns ett enstaka belägg från Västergötland (1270 SD 1, s. 453). I västnordiska källor uppträder namnet flera gånger och tycks i Danmark ha varit mycket vanligt som tillnamn.

Skage har inte ensam låtit resa stenen, utan minst ännu en person eller, sannolikt, flera har namngivits på den nu saknade delen av stenen och ombesörjt minnesmärket efter Fröbjörn. En ortografisk detalj i stavningen av detta namn (runsv. *Frøybiorn*) är användningen av **a**-runan. Den kan bero på en felristning för diftong eller stå som tecken för *ä*-ljud i en delabialiserad form av namnet. Anmärkningsvärt är också, att förhållandet mellan den döde och dem som rest minnesmärket inte finns uttryckt. Att den döde enbart nämns vid namn, förekommer i ett fyrtiotal svenska runinskrifter.

Uppland, Össeby-Garns sn, Össeby kyrkoruin

I samband med restaureringsarbeten på Össeby kyrkoruin 1971 tillvaratogs 12 runristade eller enbart ornerade fragment av 6 eller möjligen 7 runstenar. Fragmenten har förts in till Statens historiska museum för granskning. De är samtliga av sandsten. Inga spår av ursprunglig färg är bevarade.

Den runologiska undersökningen av fragmenten och den mikroskopiska granskningen av stenmaterialet gav följande resultat:

Fem fragment, nedan betecknade 1–5, är av rödbrun sandsten, finkornig och tät. Material och huggningsteknik visar, att fragment 1 och 2 ingått i samma runsten; även de inbördes likartade fragmenten 3–5 har med största sannolikhet hört till denna runsten. Fig. 19.

Fragment 1 påträffades i den västra bogårdsmuren, omkring 4 m S om dess nordvästra hörn. Mått: 44 × 34 × 9 cm. Runornas höjd 5 cm. De är djupt huggna.

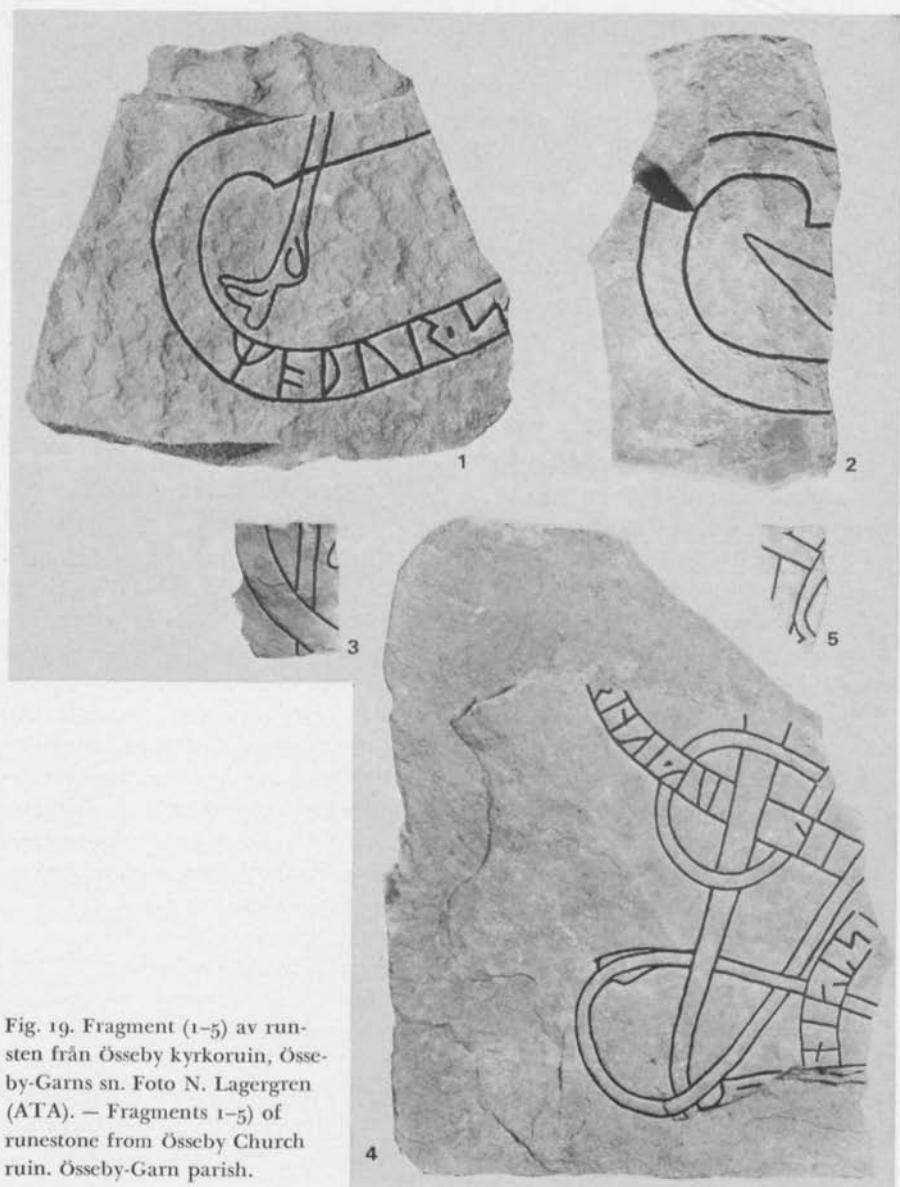

Fig. 19. Fragment (1-5) av runsten från Össeby kyrkoruin, Össeby-Garns sn. Foto N. Lagergren (ATA). — Fragments 1-5) of runestone from Össeby Church ruin. Össeby-Garn parish.

Inskrift:

... moþur·s ...

»... moder ...»

På det bevarade partiet framför 1 m har inte någon runa varit ristad.

Fragment 2 och 3 är enbart ornerade, inga spår av runor. Fragment 2, som har måtten 44 × 23 × 6 cm, påträffades i yttersidan av ruinens östgavel; fragment 3, som har måtten 17 × 14 × 4,5 cm, inne i ruinen i rasmassorna från södra långhusmuren och östgaveln.

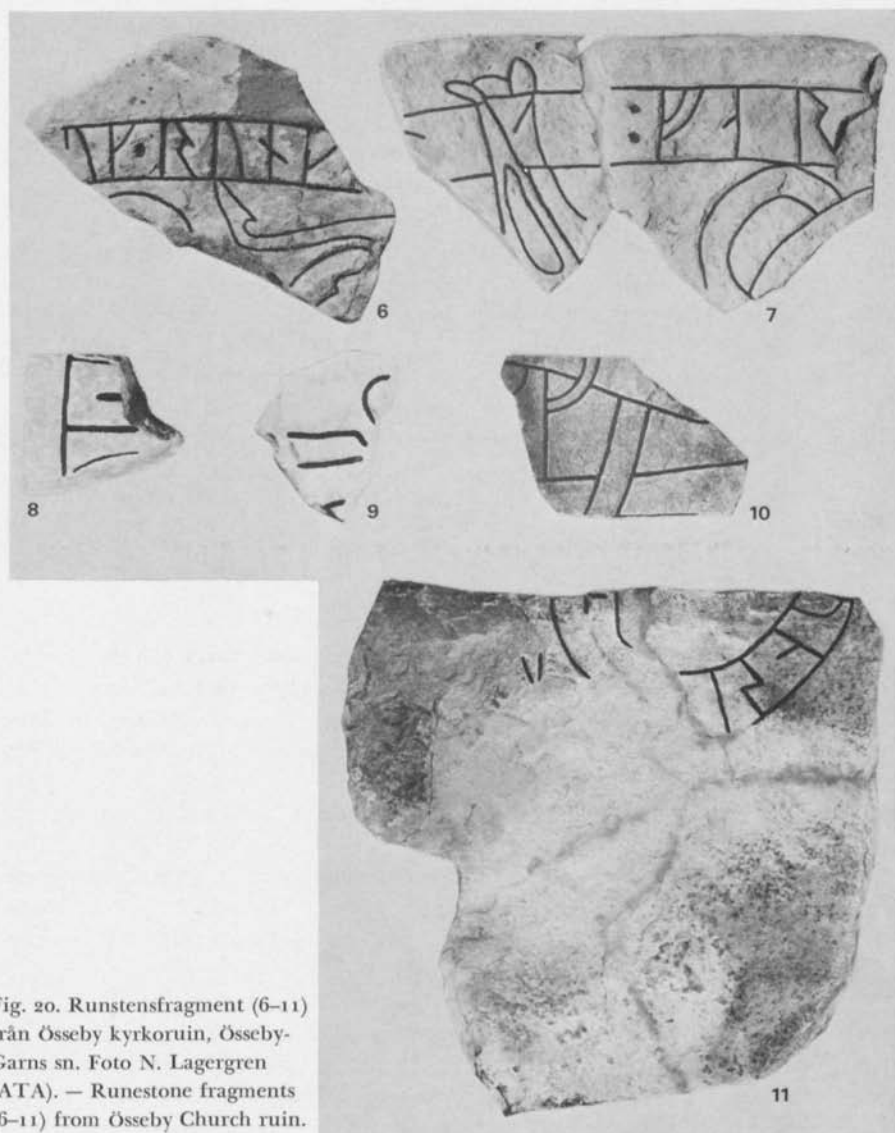

Fig. 20. Runstensfragment (6-11) från Össeby kyrkoruin, Össeby-Garns sn. Foto N. Lagergren (ATA). — Runestone fragments (6-11) from Össeby Church ruin.

Fragment 4 påträffades knappt 1 m utanför östgavelns mitt. Mått: 83 × 65 × 15 cm. Runornas höjd 4-5 cm.

Inskrift:

...-**stain** **in uk·ikn-** ...

»... stenen ...»

2 cm framför 2 **s** finns ett stycke av en hst bevarat. Efter 8 **n** en avflagring, inga spår av något skiljetecken. Runa 14 har varit **r** eller **b**.

Fragment 5, som enbart är ornerat och har måtten 16 × 9 × 2 cm, hittades intill det föregående fragmentet, med vilket det har hört samman men utan passning.

Fragment 6 påträffades alldeles intill fragment 1. Grågul sandsten. Mått: 33 × 18 × 7 cm. Runhöjd 5 cm. Fig. 20.

Inskrift:

... **uk·run-** ...

»... och Run ...»

Av 1 **u** saknas nedre hälften av hst. Av runa 6 har den övre tredjedelen av hst gått förlorad i en skada. I skadans nedre del kan skönjas resterna av en **f-** eller **k-**bistav. Runföljden 3-6 svarar närmast mot ett sammansatt namn på *Run-*, troligen runsv. *Runfastr* eller *Runfriðr*.

Fragmentet är i fråga om material och ristningsteknik enahanda med fragmentet U 185 A från Össeby kyrkoruin. De kan tänkas härröra från samma runsten.

Fragment 7 påträffades sönderbrutet i två delar i den västra bogårdsmuren, 15 m S om dess norra hörn. Rödbrun sandsten med gråa inslag. Mått: 42 × 23 × 5 cm. Runornas höjd 6,5 cm. Fig. 20.

Inskrift:

... **-t : far** ...

Av runa 1 återstår endast en snett nedåt höger riktad bistav, som bildat den övre bistaven i en **o-**runa eller den högra i en **l-** eller **t-**runa. I 2 **t** tycks ristaren ha utnyttjat en felhuggen linje och tillfogat en **t-**bistav till vänster om denna. Till höger har aldrig någon bistav funnits. Framför sk har det funnits plats för en runa, som i så fall gått förlorad, när fragmentet bröts itu.

Fragmentet kan inte kopplas samman med något annat känt runstensfragment från Össeby kyrkoruin.

Fragment 8 påträffades i murlivet till kyrkans norra långhusmur, 1,5 m Ö om murens västra hörn. Ljusröd, grovkornig sandsten med grå inslag. Mått: 9 × 8 × 5,5 cm. Huruvida några djupt huggna linjer är rester av en runslinga med runor eller blott av ornamentik kan inte avgöras. Fig. 20.

Fragment 9, ett enbart ornerat fragment av ljusröd, grovkornig sandsten, mått 10 × 7 × 4 cm, påträffades i västra gavelns rasmassor. Fig. 20.

Fragment 10, likaledes enbart ornerat, låg utvändigt i sakristians nordvästra hörn. Det har måtten 36 × 21 × 5,5 cm och är av brunröd, grovkornig sandsten. Fig. 20.

Fragmenten 8 och 9 kan ha hört till samma runsten som två i sakristian 1970 funna fragment; fragmenten är dock för små för en säker attribuering. Fragment 10 kan inte föras samman med något av de från kyrkoruinen kända runstensfragmenten.

Fragment 11 påträffades sönderbrutet i två delar i östgavelns yttersida, 1,2 m S om gavelns norra hörn. Fig. 20.

Brunröd, tät och grovkornig sandsten. Mått: 53 × 40 × 9 cm. Runhöjd 6 cm. Fragmentet har utgjort den nedre högra delen av en runsten. Inte heller detta hör ihop med något från kyrkoruinen känt fragment.

Inskrift:

... **un si** ... + ...

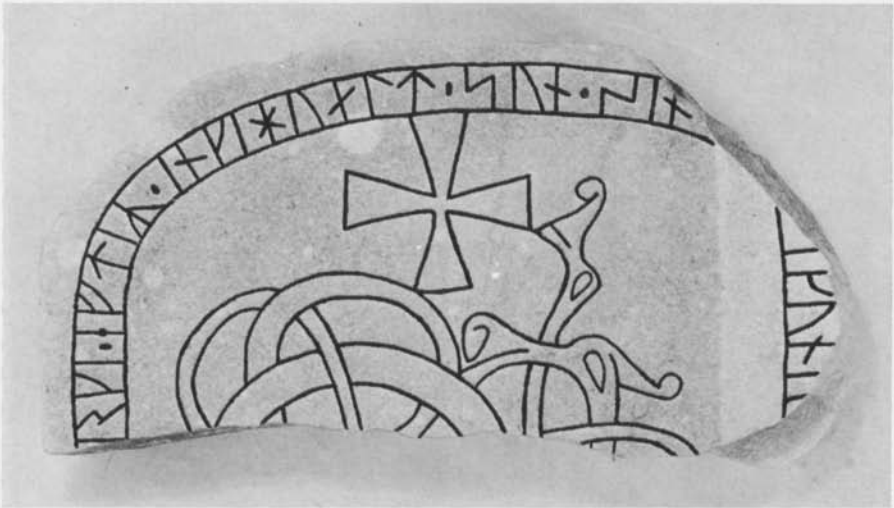

Fig. 21. Återfunnet fragment av runsten U 183 Össeby kyrkoruin, Össeby-Garns sn. Foto N. Lagergren (ATA). — Rediscovered fragment of rune stone U 183 Össeby Church ruin.

I **u** saknas större delen av hst. På det ställvis skadade partiet mellan **4 i** och **sk** finns inga spår av runor.

Fragment 12 hittades i långhuset, omkring 6 m Ö om dettas nordvästra hörn och intill den norra långhusväggen. Det visade sig vara ett återfynd av ett enligt äldre uppgifter i västporten liggande runstensfragment, U 183, som sedermera förkommit. Fig. 21.

Rödbrun sandsten, tät och grovkornig. Mått: 68 × 35 × 8 cm. Runhöjd 4 cm. Ristningen på den kraftigt vittrade ristningsytan är väl huggen. En jämförelse med P. Helgonius och J. Hadorphs träsnitt i Bautil (B 117) visar, att fragmentet var något större till omfånget på 1600-talet.

Inskrift:

... rki · eftir · inkihualt · sun · sin ... -kun-- ...

5 10 15 20 25

»... minnesmärke efter Ingevald, sin son ...»

På grund av en skada, som tagit bort det övre högra hörnet av fragmentet, saknas nu överdelen av runa 24, som snarast varit **i**. Av runa 28 är nedre hälften av en hst bevarad. 2 cm till höger om denna en **i** det närmaste lodrätt ristad stav, som något litet böjer av in mot nämnda huvudstav. Den är möjligen en rest av en **u**-bistav.

Östergötland, Slaka kyrka

På ett av J. Hadorph och J. Leitz signerat träsnitt i Bautil av den fragmentariska runstenen Ög 117 vid Slaka kyrka anges stenens plats vara »Slaka södra kyrkoport innan-till» och på J. Wallmans teckning från 1800-talets förra hälft uppges den finnas »i södra ringmuren». Den har sedan Wallmans tid varit förkommen, men återfanns i februari 1971 i den södra bogårdsmuren, 15 m Ö om murens sydvästra hörn. Fig. 22.

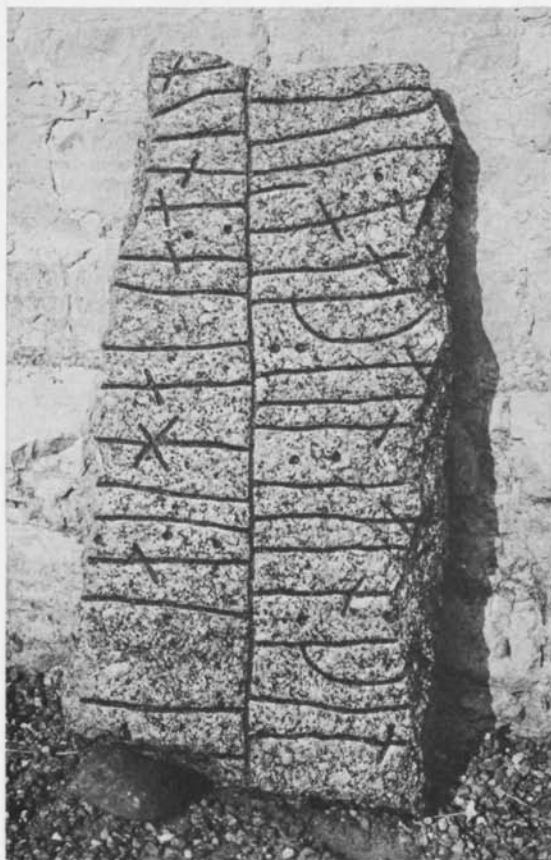

Fig. 22. Återfunnet fragment av runsten Ög 117 Slaka kyrka. Foto H. Gustavson (ATA). — Rediscovered fragment of runestone Ög 117 Slaka Church.

Runstenen har placerats i kyrkans vapenhus och står rest mot den östra väggen, N om ingången till vapenhuset.

Grovkornig, grå granit. Stenens ristningsyta 88×45 cm, största tjocklek 28 cm. Runorna är av kortkvisttyp, ovanligt höga. Till följd av kantskador har de flesta av dem förlorat sina övre delar, och deras höjd varierar nu mellan 11 och 26 cm (R ej medräknat). De står ristade i två rader med en skiljelinje som bas. Ristningslinjerna är djupa och tydliga. Stenen är avslagen i båda ändar och inskriften därigenom ofullständig. Till följd av kantskadorna kan endast inskriftens främre hälft läsas med en viss grad av säkerhet. De äldre avbildningarna, där runornas former är fullständigare och där läsningarna av inskriftens första hälft stämmer överens, supplerar läsningen på den återfunna runstenen.

Inskrift (med texten inom [] supplerad efter Bautil och Wallman):

... uir : bap [:] t[ia : stin :] pin ... | ... - - a : - - ha - - : - - u - ...

»... lät förfärdiga (?) denna sten ...»

Samtliga runor, utom möjligen 2 **i**, skadade i topparna. Runföljden 1-6 säker. 7 och 11 **t** har bistavarna ansatta ett stycke ned på huvudstavarna. Något mer än nedre hälften av en hst samt en dubbelsidig, snett nedåt höger riktad bistav återstår av 9 **a**. Partiet mellan 16 **n** och brottet har ej varit ristat. Av r. 17 återstår basen av en hst samt på halv runhöjd spetsen av en snett uppåt höger riktad bistav. Mellan runa 18 och 19 ett mellanrum utan spår av skiljetecken; de två runorna består av huvudstavar utan bistavar. Detsamma gäller för runorna 21-22 och 25-26. R. 20 består av en huvudstav samt en snett uppåt höger riktad dubbelsidig bistav, som skär hst på halv runhöjd. Samma utseende har r. 24, 27 och 28. Formellt kan de vara **a**-runor. R. 29 består liksom r. 31 av en hst och en snett nedåt höger riktad dubbelsidig bistav, som skär hst på ungefär halv runhöjd. 30 **u** är trots skadan säker.

Runföljden 1-3 har utgjort efterleden i ett mansnamn på *-ver* eller ett icke tidigare belagt mansnamn *Vīr*.

Runografiskt intressant är att, såvida det inte rör sig om felristningar, kortkvist-**s** har givits full runhöjd (dvs. formen av en **i**-runa) samt att **i** använts för att beteckna diftong på ett för svenska inskrifter med kortkvistrunor unikt sätt i 7-9 **tiā** och 10-13 **stin**. Återfyndet stärker Brates förslag att läsa runorna 7-9 som runsv. *toyia* (=gotiska *taujan*) 'göra i ordning, förfärdiga'. Detta verb är från nordiskt område med säkerhet endast känt i två runinskrifter från folkvandringstid, Gallehus och Garbølle.

Inskriften har av I. Sanness Johnsen i *Stultruner i vikingtidens innskrifter* (Oslo 1968), s. 98 på runologisk grund övertygande daterats till perioden o. 900 eller tidigare.

Helmer Gustavson

Summary

Of the thirty-three rune finds made in 1971 twenty-eight were newly discovered and five rediscovered. Most are medieval inscriptions: seven from Gotland (*inter alia* figs 1-5), twelve from Lödöse (*inter alia* figs 6-12), one from Skara (fig. 13), one from Västmanland (fig. 14), two from Öland (fig. 15, 16).

Four of the new finds from Lödöse have been published separately in *Fornvännen* 1972, pp 94 f. Another, also from Lödöse, is undergoing conservation and will be reported in next year's accessions.

The six inscriptions which are reproduced in figs 1, 5, 7-9, 14 consist only of a personal name, in the case of that shown in fig. 14 in latinized form. Figs 7-9 reproduce ownership marks. Inscriptions in figs 4 and 15 have a Latin linguistic form. The buckle in fig. 13 has as decoration the maker's signature in relief-carved runes. Among the medieval inscriptions, it has not been possible to interpret those depicted in figs 2, 3, 10-12 owing to damage etc.

The Viking era finds number ten in all. Among these is a complete Uppländic rune stone the inscription on which is reported by S. B. F. Jansson in a separate article (*Fornvännen* 1972, pp 170). The other finds are runestone fragments from Uppland (figs 17-21) with the exception of one item (fig. 22) which was rediscovered in Östergötland.